

ENERJİDE ÖZELLEŞTİRME ve YOLSUZLUKLAR

Cem KÜKEY - EMO YK Üyesi

Mavi akım, Beyaz Enerji ve diğerleri..... Artık bunlar, yıllardır bıkmadan usanmadan vurguladığımız; sektördeki yanlış politikaların sonucu oluşmuş yolsuzluk iddiaları olmaktan çıkmış, Sayıştay, Meclis Soruşturma Komisyonu raporlarına yansıyor, siyasi aktörlerini Yüce Divanlık, bürokratik aktörlerini ağır cezalı yapmış somut olgulardır.

Bu yolsuzlukların; sonuçta enerji politikalarındaki tercihlerin sonucu olduğuna parmak basıp, 1980'li yıllardan beri ülkemizde sürmekte olan neo-liberal politikalarla ilişkilendirmek doğru olacaktır. Yeni Dünya Düzeni 1980'li yılların başından beri az gelişmiş ülke ekonomilerini yapısal uyum ve istikrar adına neo-liberal yıkım ve yeniden yapılandırma sürecine sokmuştur. Bu sürecin en önemli özelliği ulus devletlerin kamusal alanlarının (sosyal yanlarının) tasfiyesi ve küresel sermayenin sınırsız yayılmacılığına hazır hale getirilmesidir. Bu operasyonu; dünya ölçeğinde ve ülkemiz özelinde 1980'lerden beri ekonomik ve siyasi dayatmalarıyla gerçekleştiren IMF ve Dünya Bankası politikalarının sonucu; bugün küresel soygun, küresel yoksulluk, küresel terördür.

İlk Özelleştirme Girişimi Enerji Sektöründe

Dünyada Reagan, Theatcher ve ülkemizde Özal'lı yıllar kamusal alanların boşaltılıp, özelleştirme politikalarının uygulamaya konulduğu yıllar oldu. Özal'ın ilk özelleştirme girişimi de sektörümüze ilişkin çıkardığı 04.12.1984 tarih ve 3096 sayılı "TEK dışındaki kuruluşların Elektrik Üretimi, İletimi, Dağıtımı ve Ticareti ile Görevlendirilmesi Hakkında Kanun" ve bu kanun uyarınca çıkarılan uygulama yönetmelikleriyle olmuştur. Böylece enerji sektöründe özelleştirmelerin yolu açılarak, kamu finansman sıkıntısı gerekçesi arkasında özel sektöre faaliyette bulunma olanağı tanınmıştır. Bu kanun küresel piyasa kurallarının ulusal düzenlemeleri geriletmediği ilk uygulamadır.

3096 sayılı yasayla TEK'in tekel konumu ortadan kalkmış, enerji alanı imtiyazlı bir alan olarak nitelenip, görevli şirketle "imtiyaz sözleşmesi" yapılmasının yolu açılmıştır. Ancak bu yasa biraz da bürokrasinin direnmesi sonucu uzun süre uygulama şansı bulamamıştır. Bu yasaya dayanılarak



1989 yılında İstanbul'un Anadolu Yakası elektrik dağıtım konusunda görevlendirilen Aktaş'la 1990'da sözleşme imzalanmış, imzalanan sözleşme 1993'de Danıştay'ca iptal edilince, 1995 yılında görevlendirme yapılmış, yeni sözleşme tekrar 1998'de imzalanabilmiştir. Yani hukuki ve idari bir yığın zorlama ve kamunun trilyonlarca liralık zararıyla Aktaş, 1989-1998 arası "istim arkadan gelsin" mantığıyla yasa dışı bir şekilde çalışmıştır. Sonuçta EMO'nun hukuksal süreci iyi izlemesi ve mücadelesi sonucu Anadolu Yakası'nın Elektrik Dağıtım İşletmesi TEDAŞ'a geri dönmüş, böylece sektörün ilk özelleştirme uygulaması fiyaskoyla sonuçlanmıştır.

Hukuksal Engeller Birer Birer Aşıldı

Enerji sektörünün özelleştirilmesinin yolu sektörün idari olarak yeniden yapılandırılmasından, bir diğer deyimle TEK'in bölünüp, küçültülerek işlevsizleştirilmesinden geçiyordu. Bu operasyon 1993 yılında TEK'in TEAŞ ve TEDAŞ olarak ikiye bölünmesiyle başlatılmış ve böylece dağıtım şirketlerine bölünen TEDAŞ'ın satışının önü açılmaya çalışılmıştır. Bununla da yetinilmemiş 2001'de Dünya Bankası'nın verdiği kredilerin ön şartı olarak TEAŞ'ın; Türkiye Elektrik İletim A.Ş. (TEİAŞ), Elektrik Üretim Anonim Şirketi (EÜAŞ) ve Türkiye Elektrik Ticaret ve Taahhüt Şirketi (TETAŞ) olarak üçe ayrıldığı görülmüştür. Böylece sektörün merkezi planlamayı gerektiren bütünlüklü yapısı bozularak sonuçları bugün karşımıza yolsuzluk ve kaos olarak çıkan dönemin kapısı aralanmıştır. Özelleştirmenin yolunu açmak için çıkartılan yasalarda da hukuk; alabildiğine zorlanmıştır.

1994 yılında 3996 sayılı yasayla yap işlet devret (YİD) modeli getirildi. 1996 yılındaysa bu modelden



vazgeçilerek 8269 sayılı yasayla artık yapılan işletmelerin belli bir süre işletilip sonradan kamuya devredilmesini öngören "devret" bölümü atılıp, yap işlet (Yİ) modeline geçildi. Bu model aleyhine EMO tarafından açılan davanın Şubat 1997'de yürütmeyi durdurmayla sonuçlanmasına rağmen, Enerji Bakanlığı, hukuku yok sayarak ihale süreçlerini devam ettirdi. Dönemin ilgili bakanları hakkındaki açılan Meclis soruşturmasının Yüce Divan'la sonuçlanması bize; o kişilerin hukuku yok sayacak kadar gözlerini kapatıp hedefe kilitlenmelerinin gerekçelerini anlatmaktadır.

Ulusal hukukun özelleştirmelerin önüne zaman zaman çektiği seti aşmanın tek yolu, Anayasa'nın 47,125,155 maddelerini değiştirip Danıştay'ın denetim görevini, görüş bildirmeye indirgeyip, iç hukuk sistemi yerine uluslararası tahkimi getirmek olarak görülerek, gerekli değişiklikler gerçekleştirildi.

Böylece şirketlerle kamu aleyhine imzalanan sözleşmelerde iç hukukta hiçbir güvence bırakılmadı. Günümüzde mevcut hükümet, bu tür sözleşmelerle kamunun uğratıldığı milyonlarca dolarlık zararı gidermek için, şirketlerin uluslararası tahkime gitmeleri

sonucunu doğurmadan çözüm arama çabalarında zorlanmakta ve zaman zaman da bu durum kamuoyuna yansımaktadır.

Bir yığın hukuki ve idari düzenlemelerle birlikte değişen uygulamalar sonucu "imtiyaz sözleşmeleri"nden vazgeçilip "özel hukuk sözleşme"lerine geçilmiştir.

Kendisi şirket statüsünde olduğu için tüm sözleşmeler TEAŞ tarafından yapılmış, böylece ticari şirketler arasında bağtlandığı için bu sözleşmelerin "özel hukuk sözleşmesi" olmasına yasal olanak tanınmıştır. Bakanlık adına TEAŞ'la özel şirketler arasında bağtlanan sözleşmelerin tümüne "gizlilik" hükmü konmuştur. Böylece kamu aleyhine yapılan düzenlemelerin ilgili kurum ve kuruluşlar ile kamuoyu tarafından öğrenilmesi olanağı "ticari sır" kavramıyla ortadan kaldırılmıştır. Üstelik YİD modeliyle yapılan santrallerin hiç biri için ilana çıkılmamış, başka şirketlerden teklif alınmamış ve ihale yapılmamıştır. Bütün sürecin ilgili bakan, bürokrat ve şirket arasında yaşanması gibi bir pratiğin dünyanın hiçbir yerinde uygulaması yoktur. Bu olsa olsa liberalleşme adına kaba bir soygundur.

Cüzdan, Kamusal Vicdanı Kır Etti

Bağitlanan sözleşmelerin tümü, ekonomik olarak yağma olarak nitelendirilmesi yanında, teknik olarak da son derece sakıncalı hükümler taşımaktadır. Santrallerin kurulacağı yerlerin arz-talep dengesi göz önüne alınarak belirlenmesi Bakanlık adına TEAŞ tarafından yapılmamış, firmalara bırakılmıştır. Arz talep dengesini dikkate alınmadan yer seçiminin firmalar tarafından yapılması sonucu bazı bölgelerde santrallerin kurulu gücü, talebin çok üzerine çıkmıştır. Bunun doğal sonucu olarak yeni iletim hatları tesis edilmiş, bu da enerji maliyetlerini arttıran bir faktör olmuştur. Enerji üretildiği noktadan uzaklara taşındığı için kayıp kaçak oranları da artmıştır.

Özel şirketlerin ilgili yönetmelik hükümlerine aykırı olarak düzenlediği hatalı fizibilite raporlarına dayanarak proje kabulleri yapılmıştır. Firmalar projeleri fizibilite raporlarında verdikleri ilk teklif fiyatından da düşük bedellere mal ettikleri halde, özellikle doğalgaz santrallerinde yıllık %4-%5 eskalasyon talep ederek almışlardır. Cüzdanın, kamusal vicdanı nasıl kır ettiğinin daha başka bir örneği olabilir mi?

Bu dönemde enerji üretim işlerine, kuruluş nedeni farklı alanlarda faaliyet alanı olan şirketler de girmiştir. Medya tekelleri elindeki o büyük kamuoyu yönlendirme silahını kullanarak sektörden paylarını almışlardır. Hiçbir teknik altyapısı, sektöre ilişkin hiçbir deneyimi olmayan bu firmalar ve diğerleriyle, klasik al-ver ilişkisi içinde 3096 sayılı kanun hükümlerine aykırı olarak sözleşmeler imzalanmıştır. Gene aynı kanun hükümlerine göre işletme sürelerinin belirlenme yetkisi Bakanlar Kurulu'na ait iken, ilgili Bakanlık, (Koalisyonun diğer ortaklarını işin içine katmanın pazar

payını azaltacağı düşüncesinden olsa gerek) işletme sürelerini yetkisiz bir şekilde kendi başına artırmıştır. Özelleştirme amacına hizmet için kendi çıkarttıkları kanunları dahi ihlal etmenin mantığını enerjideki büyük rantın cazibesinin gözleri nasıl karartabildiğiyle izah etmek olasıdır.

Şirketlerde yapılan sözleşmelerde bağitlanan konular, şirketlerin zaman içindeki talepleri doğrultusunda (şaşırtıcı bir kararlılıkla) şirketler lehine kamu aleyhine sonuçlandırılmıştır. İmtiyaz sözleşmelerindeki projelerin toplam yatırım tutarları, elektrik satış tarifeleri yükseltilmiş, işletme süreleri uzatılmıştır. Kamusal hiçbir kaygı taşımadan, "özel şirketlere hizmet" esaslı mantığıyla bu değişiklikler gerçekleştirilmiştir.

Doğalgaz Talep Tahminleri Özellikle Şişirildi

Enerjide ulusal politikaları oluşturacak en önemli ayaklardan TEK'i yok eden, DPT uyarılarına karşın enerji talep tahmin projeksiyonlarını abartarak "her an karanlıkta kalınabilir" duygusunu tetikleyen, mevcut HES proje stokunu tesise dönüştürmeyen, termik santralleri rehabilite etmeyen, kayıp kaçak konusunda hiçbir yatırım yapmayan, yenilenebilir enerji kaynakları konusunda dünyadaki gelişmeleri takip etmeyen siyasi otorite, tercihini doğalgazdan yana kullanmıştır. Bu tercihle Bakanlık, enerji arz güvenliğini de tümüyle tehlikeye atmıştır.

Ulusal kaynakları göz ardı eden Bakanlık; talimatlarla BOTAŞ'ın talep tahminlerini de (deprem vs. gibi) ülke gerçeklerini göz ardı ederek aşağıdaki tablolardan da anlaşılacağı üzere abartılı bir şekilde artırmıştır.

Tablo 1- BOTAŞ tarafından 1993 yılında yapılan doğalgaz talep tahmin çalışması tablosu (milyon m³)

Yıllar	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2005	2010	2015
Elektrik	2.800	2.800	2.800	2.800	2.800	2.800	2.800	2.800	2.800	2.800
Gübre	750	750	825	825	825	825	825	825	825	825
Sanayi	1.823	2.571	3.203	3.633	3.928	4.160	4.515	5.057	5.167	5.242
Konut	710	983	1.292	1.533	1.715	1.889	2.054	2.281	2.349	2.373
Toplam	6.083	7.104	8.120	8.791	9.268	9.674	10.194	10.963	11.141	11.240

Tablo 2- BOTAŞ tarafından 1996 yılında yapılan doğal gaz talep tahmin çalışması (milyon m³)

YILLAR	1996	1997	1998	1999	2000	2005	2010	2015	2020
Elektrik	4.251	5.010	7.882	14.713	16.470	20.089	24.081	27.725	31.554
Gübre	828	819	819	819	1.019	1.949	1.949	1.949	1.949
Sanayi	1.702	2.649	3.286	4.205	5.133	8.256	9.792	11.128	13.108
Konut	1.847	2.020	2.120	2.338	2.715	3.560	4.195	4.891	5.577
Toplam	8.629	10.498	14.107	22.074	25.336	33.853	40.016	45.693	52.189

Tablo 3- BOTAŞ tarafından 1999 yılında yapılan doğal gaz talep tahmin çalışması (milyon m³)

YILLAR	2001	2002	2003	2004	2005	2010	2015	2020
Elektrik	15.846	17.058	23.890	27.709	30.038	34.903	44.904	56.904
Gübre	844	929	929	929	929	929	929	929
Sanayi	4.671	6.195	7.266	7.700	8.054	10.193	11.461	14.370
Konut	4.463	4.992	5.718	6.150	6.620	8.390	9.396	9.806
Toplam	25.824	29.174	37.803	42.488	45.641	54.415	66.690	82.008

Karar verici sadece BOTAŞ'ın talep tahminlerini talimatla kendi istediği miktarlara getirmemiş, DPT müstesharlarının ülkenin nasıl bir felakete doğru götürüldüğü konusundaki değişik tarihlerdeki yazılı uyarılarını da dikkate almamıştır.

Doğal olarak bu kadar talebin karşılanması için acil bir doğalgaz alım anlaşması yapılmalıydı! Türkmen gazının ucuz olması engel teşkil etmedi ve aranan gaz Rusya'dan "Mavi Akım"la temin edildi!

Sonuç Olarak Yapılan Doğalgaz Anlaşmalarında:

- *Alım garantisi anlamına gelen al ya da öde yöntemi uygulanmış,*
- *Bu anlaşmalar kapsamında uygulanan fiyat formülü daha sonra ülke aleyhine yükselttilmiş,*
- *Mavi akım hattı ihalesiz olarak OHS Konsorsiyumu'na benzer işlere göre pahalıya verilmiş,*
- *Doğalgaz çevrim santrallerine gaz verilmemesi halinde yüksek ceza ödenmesine karşılık, Rusya'nın doğal gaz sağlayamaması halinde bu cezaları Rus tarafına yansıtılmamıştır.*

Yapılan pahalı, gereksiz, tek kaynak Rusya'ya bağımlı doğalgaz anlaşmalarıyla alınan gazın tüketilmesi için enerji üretiminde doğalgazın payı %45'e çıkartılacak kadar doğalgaz çevrim santralleri yapımı teşvik edilmiş, yukarıda açıklandığı gibi bu santralleri yapan firmalara olağanüstü rantlar sağlanmış, bu sözleşmelerde kamu aleyhine hükümlere karşı güvence oluşturan ulusal hukukun yerine tahkim getirilmiştir.

Enerjideki Yolsuzluk Ülke Ekonomisini İpotek Altına Soktu

Kamunun hantallığı, verimsizliği, kaynak yetersizliği üzerinden

özelleştirmeleri savunan ve gerçekleştirenler yolsuzluklarıyla kamuyu öyle bir kaynak sıkıntısına sokmuşlardır ki, yıllardır ulusal bütçenin yatırım kalemi azala azala yok hükmüne gelmiştir. Bundan sonra (yapılan anlaşmalardan dolayı) ülke ekonomisinin altına sokulduğu ipoteğin maddi boyutunu hesaplamak bile olası değildir.

Doğalgaz çevrim santrallerinden alınıp kullanılmak zorunda kalınan ve kwh maliyeti çoğu zaman 10 cent'in üzerindeki elektrik yüzünden, kwh maliyeti 2 cent'lik kömür santralleri atıl hale getirilerek elektrik enerji üretim payı %15'lere düşürülmüştür. Özelleştirmenin ucuz elektrik iddiasının trajik-komik sonucu budur. Yönetici kadrolar; arkalarına aldıkları siyasi güç ve bu siyasi gücü iktidara getiren çıkar grupları arasında oluşan girift rant ilişkilerinde öylesine fütursuz olmuşlardır ki, hiçbir etik değere kendilerini bağlı hissetmekten öte hukuku da yok saymışlardır.

Ayrıca enerjide ki yolsuzlukları tek başına bireysel etik düşüklüğüyle açıklamak da olası değildir. Ülkemizde enerji sektöründe rüşvet kurum-sallaşmıştır. Ancak yolsuzluklarla savaşımın yolu Yeni Dünya Düzeni'nin dayatmalarına karşı kamusal alanı savunan özelleştirme karşıtı politikalardan geçmektedir.

Yukarıdaki gerçekler ışığında, vizyona giren yeni film "nükleer santral"ları dikkatle izleyelim.

